

HİBRİ'NİN «ENİSÜ'L-MÜSÂMİRİN»İ*

Sevim İlgürel

H. 1046/M. 1636-37 yılında kaleme alınan *Enisü'l-müsâmirin*, Edirne tarihine âit yazmalar seferisinde, Abdurrahman Efendi'ye' âit ilk muntazam te'lîf denemesi olup birçok yazarlara ana kaynak vazifesi görmüştür. Dil itibariyle, XVII. asır nesrinin husûsiyetlerini taşıyan eser, Edirne'nin fethi ile sonraki durumlarını ve Edirne'ye mensup ricâlin tercüme-i hallerini muhtevîdir. Edirne şehrinin tarihini, kültürünü ve aynı zamanda mimarî yapılarını tasnifli bir plân içinde inceleyen *Enisü'l-müsâmirin*, bu sahada büyük bir boşluğu doldurarak kendisinden sonrakilerin öncüsü olmuştur.

A — Te'lîfi

Edirne tarihleri serisinde ilk ve sahîh bir kaynak eser olan *Enisü'l-*

* Bu yazıda kullanılan kısaltmalar :

Enis = *Enisü'l-müsâmirin*

Şakayık = Taşköprülü-zâde Hüsameddin Ahmed, *Şakayık-ı Nu'maniye*, Mehmed Mecdi trc., İstanbul 1269.

Atâi = Nevi-zâde Atâi, *Hadâikü'l-hakâik fi tekmileti's-şakayık*, İstanbul 1268.

1 «Hibrî» mahlâsı ile meşhûr Abdurrahman Efendi, IV. Mehmed devri âlimlerinden olup Zilhice 1012/Mayıs 1604'de Edirne'de doğmuştur. Yine Edirne'li «Salbaş» ünvânı ile marûf müderris Hasan Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Edirne'de bitiren Hibrî, medrese tahsilini İstanbul'da tanınmış müderrisler yanında yapmış ve tedris hayatına atılarak, mutâd dereceleri katetmiştir. Hibrî Efendi muhtelif medreseler müderrisliğinde bulunduktan sonra, H. 1069/M. 1659 tarihinde vefât etmiş ve Edirne'de Yıldırım semtinde defnolunmuştur (bk. Tayyib Gökbilgin, *Tarihimizde Edirne'nin mevkiî ve tarihçileri*, «*Üniversite Haftası, Edirne Konferansları*», İst. 1958, s. 38-63; aynı müellif, *Edirne hakkında yazılmış tarihler ve Enisü'l-müsâmirin*, «*Edirne Armağan Kitabı*», Ank. 1964, s. 77-117; Sevim Ungün, *Abdurrahman Hibrî ve Enisü'l-müsâmirin*, Doktora tezi, İst. 1972, Tarih Seminer Ktp. s. 14-17).

müsâmirin², Hibri'nin tarih görüşünü aksettirmesi bakımından da önemlidir. Gerçekten, müellif, eserinin dibâçesinde, kendisini bu te'lifite iten sebep olarak, Arap ve Âcem müelliflerinin meşhûr şehirlere âit tarihler yazdıklarını ve onları tasvir ettiklerini sonra da ulemâ ve meşâyihî hakkında malûmat verdiklerini göstermiştir. Halbûki, Osmanlı âlimlerinin bu zamana kadar böyle bir eser vücûda getirememiş olması Hibri'yi müteessir etmiş, o da, doğduğu şehir olan Edirne ahvâli ile ilgili muhtasar bir tarih yazmayı arzulamıştır.

Hibri, fetihten önceki Edirne için kaynaklarda malûmatın bulunmaması nedeniyle, kitabına Edirne'nin fethi ile başlamak zorunda kalmıştır. Enîsü'l-müsâmirinde de yer yer görüleceği veçhile, tarihlerden, Şakayıkdan, şuarâ tezkirelerinden ve ayrıca sözüne güvenilir kimselerin şifahî nakillerinden faydalanmıştır. Eserin, hatime bölümünde de belirtildiği gibi 1046 yılında tahririne başlamıştır³. Eserde, 1046/1636/37'den sonraki senelere âit bazı malûmatın bulunması, müellifin mezkûr tarihten sonra da zaman zaman ilâveler yaptığını bize açıkça göstermektedir⁴.

B — Muhtevâsı ve Tahlîli

Enîsü'l-müsâmirin, Edirne ile ilgili tarihî, mimarî ve topografik malûmatı, alfabetik bir düzen içinde inceleyen muhtasar bir derlemedir. Bizce, eserin nüvesini; bölüm, kaynak ve tanıtımalarında da göreceğimiz üzere, muhtelif eserlerden toplanan malûmatın doğru olarak aktarılması ve devrine âit müşâhedâtın tesbiti teşkil etmiştir.

Hibri'nin, zamana müsâdif kadılarının ve müderrislerin tayîn tarihleri hakkında, doğrudan doğruya, verdiği otantik bilgi, eserin en sıhhatli tarafıdır.

Edirne'deki sanat eserlerine, zaman zaman yapılan ilâveler ve restoreler hakkındaki bilgiyi, bizzat düşürdüğü tarih mısra'larıyla tezyîm etmiştir.

2. *Enîsü'l-müsâmirin* ismini Flügel (Kat. II, 259) ve Ali Hilmi ed-Dağüstânî (*Fihris*, Kahire 1306, s. 164) yanlış olarak *Enîsü'l-müsâfirin* şeklinde kaydetmişlerdir.

3. *Keşfü'l-zünûn*, I, 193'de eserin te'lif tarihi 1045/1635; Franz Taeschner (*Die Geograph. Literatur der Osmanen, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig 1923, LXXVII, 45; Türkçe trc. Osmanlılarda coğrafya, *Türkiyat Mecmuası*, II, 1928, s. 284-85'de ise 1009/1600'dür.

4. Enîs, 57^b, 70^b, 66^b-69^a.

Bir dibâçe ile başlayan *Enîsü'l-müsâmirin*'de, Hibri, Edirne ile ilgili malûmatı 14 bölüm üzerinde toplamıştır⁵. Bu bölümler sırası ile şunlardır:

- I. Bölümde : Edirne'nin fethi,
- II. Bölümde : Edirne kal'esi, pazar yerleri, çarşıları ve Edirne sarayı,
- III. Bölümde : Edirne'de mevcûd câmiler, mescidler, imâretler ve namaz-gâhlar,
- IV. Bölümde : Edirne'de olan medreseler, dârü'l-kurrâ, hankâhlar ve zâviyeler,
- V. Bölümde : Edirne'deki hanlar ve ribâtlar,
- VI. Bölümde : Hamamlar,
- VII. Bölümde : Edirne'nin nehirleri Meriç, Tuna, Arda'nın evsâfı, bahçeleri, köprüleri, çeşmeleri ve sebilleri,
- VIII. Bölümde : Edirne civârındaki kasabalar,
- IX. Bölümde : Edirne'de medfûn olan meşhûr ulemâ ve mutasavvıflar,
- X. Bölümde : Ertuğrul Gâzi'den itibaren IV. Mehmed'e kadar Osmanlı pâdişâhlarının tercüme-i hâlleri, fütûhâtı ve hayrâtı,
- XI. Bölümde : Edirne kadıları,
- XII. Bölümde : Edirneli meşhûr şâirler ve edipler,
- XIII. Bölümde : Edirne'de cereyân eden mühim vak'alar,
- XIV. Bölümde : Şâirlerin Edirne için dedikleri şiirler yer alır.

Fasılların muhtevâsı ve bu fasıllarda kullandığı başlıca kaynaklar aşağıda gösterilmiştir:

5 *Geschichte des osmanischen Reiches, von seiner stiftung an bis auf gegen wartige zeiten. Nach dem Französischen des Hrn. De la Croix mit verbesserungen von Johann Chirstoph Fridrich Schulz*, III, 399 (Leipzig 1772)'de *Enîsü'l-müsâmirin* tanıtılmıştır. Fakat, De la Croix, *Enîsü'l-müsâmirin*'den hiç bir malûmat almamıştır. Bu eser hakkındaki bilgiyi Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn*, I, 198), J. von Hammer, *GOR*, I, 592, X, 691, 692; Franz Babinger, *GOW*, Leipzig 1927, 213'de de eseri ve bu fasılları tanıtmışlardır. Tayyib Gök-bilgin, fasılların kısaca hülâsasını (*Edirne hakkında yazılmış tarihler ve Enîsü'l-müsâmirin*, «*Edirne Armağan Kitabı*», s. 89-117)'de vermiştir.

I. F a s ı l

Bu fasılda Orhan Gâzi'nin oğlu Karasi hâkimi Süleyman Paşa'nın 760/m. 1359 hudûdunda, maiyetindeki kuvvetlerle, ümerâdan kendisine yardımcı Hacı İlbey, Ece Bey, Gâzi Fâzıl ve Evrenos Bey gibi şöhretli kumandanlar ile iki sal yaptırarak bir gece 80 yiğitle Rumeli'ye geçişi ve Çimni (= Cimbi)'nin⁶ fethi, üç gün içinde de 3000 dilâverin celbi ile Miğalkara, İpsala'nın zabtı anlatılır⁷.

761/m. 1360 tarihinde Süleyman Paşa'nın bir av esnâsındaki ölümü ve müteâkıben de babası Orhan Gâzi'nin ölümleri zikredilir.

Murad Hüdâvendigâr (= I. Murad) tarafından Ankara kal'esinin zabtı, Rumeli tarafından da yukarıda isimleri mezkûr kumandanların da iştirak ettiği müşterek harekâtla Çorlu, Misilli, Burgos, Keşan, Dimetoka ve nihâyet Edirne'nin zabtı, Murad Hüdâvendigâr'ın 768/m. 1366'de Sarây-ı Atîk'i inşâ ettirerek Edirne'yi başkent yapması bu fasılda yer alır.

II. F a s ı l

Edirne kalesi (= hisârı), pazar yerleri, çarşıları ve Edirne Sarayı bu fasılda yer almıştır.

Edirne kalesi : Tunca nehri yakınında dört köşe binâ olunmuştur. Her köşesinde müdevver büyük birer kulesi vardır. Bunlardan biri, gerektiğinde vüzerâ ve küberânın hapsedildiği Yelli Burgos'tur. İkinci kule, Germe kapı isimli yerde olan kuledir. Hisârın su kulesidir. Bu kule ile Hisar köşesine bitişik diğer bir kule (= burç) arasına bir germe duvar çekilip bir kapı yapılmıştır ki Germe-kapı⁸ demekle meşhûrdur. Zindan Kulesi, zindan vazifesini gördüğü için bu ismi almıştır. Sonuncusu ise, üç şerefeli yakınındaki

6 Münir Aktepe, *Osmanlıların Rumeli'de ilk feth ettikleri Cimbi kal'ası*, *Tarih Dergisi*, c. I, sayı : 1-2, İst. 1950, s. 283 vd.; Şehabeddin Tekindağ, *Süleyman Paşa* maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c. I, s. 192.

7 Süleyman Paşa'nın iki sal yaptırarak karşıya geçişi ve Çimni (= Cimbi) kal'esi ile civar yerleri zabtı, müellifimiz Hibri tarafından bazı kısımları aynen, bazı kısımları da muhtasar bir şekilde *Tâciüt-tevdârih*, I, 54-60, 64-73'den alınmıştır. Ayrıca, bu mevzû'da en önemli tedkik için bk. Şehabeddin Tekindağ, *aynî makale*, s. 190-194.

8 Yukarıdan aşağıya doğru inerek açılan kapı. İndirme kapı.

Büyük Kule (= Kulle-i Kebîre)'dir. Bunlardan mâada, hisarın her duvarında on ikişer kulesi vardır. Kalenin dokuz kapısının isimleri şöyledir :

1. Kule Kapısı : Kulle-i Kebîre yakınında olduğu için bu isim verilmiştir. Ketenciler Çarşısı'na açılır.

2. Top Kapısı : Tophane yakınında olduğu için bu isim verilmiştir. Ağaç Pazarı'na açılır. Bu kapı, Ebü'l-hayrât (II. Murad) zamanında ihdâs edilmiştir.

3. Kafes Kapısı : Mihal Köprüsü semtine açılır. Eskiden civarında kadınlara mahsûs «Kafes» tâbir edilen hapishânedeki dolay bu ismi almıştır.

4. Keçeciler Kapısı : Dışında keçeciler bulunduğundan bu ismi almıştır. İçindeki Kazancılar dolay «Kazancılar Kapısı» da denilir.

5. Uğrın Kapı : Germe Kapı yakınında gizli bir kapıdır.

6. Manyas Kapı : Dârü'l-hadîs Câmii önündedir.

7. Tavuk Kapısı : Tahtelkaleye açılan kapıdır. Müellif zamanında harâb bir kapıdır. Birkaç meyve dükkânı vardır. Edirne'nin semiz tavuğu burada satıldığı için bu ismi almıştır.

8. İğneciler Kapısı : Bit pazarı denilen yerdedir. Eskiden bu kapıya «İstanbul Kapısı» diye isimlendirmişler. Ama bu isim unutulmuştur.

9. Orta Kapı : Ali Paşa Çarşısı'nın ortasına açılan bir kapıdır.

Alipaşa Çarşısı : Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Semin Ali Paşa, 967/m. 1559'da bina eylemiştir. Altı kapısı vardır. Tavanı kârgîr binayla kemerdir⁹.

Haffaflar Çarşısı : Üstü kemerli kârgîr binadır. Çarşı, Meyve Kapanı ile birlikte II. Selim câmiine vakf için III. Murad zaamında yaptırılmıştır. Bundan başka, Edirne'nin iki meşhûr bezzazistanından (bedesten) bahsedilir. Bunlardan birincisi, şehrin ortasında ve Çelebî Sultân Mehmed Hân'm yaptırdığı Câmî-i Atîk vakfı olan bezzazistandır. Eski âlât ve esvâb

9 *Asaf-ı âzam 'Âli Paşa-yı hâs
Yapdı bir çarşu-yı zibâ bi-bedel
Tigiyâ tarihini eylesen su'âl
Şâk-ı ra'nâ-yı 'Âli Paşa'ya gel* (Enîs, 9^a)

satıldığından dolayı Eski Bezzazistan ismi ile anılan diğeri ise, zikredilen bezzazistandan sonra, II. Murad tarafından Dârü'l-Hadîs câmiine vakıf olarak inşâ ettirilmiş olup binâsı harâbdır.

Sarraflar Çarşısı : Önceleri Saraçhane Köprüsünün Kasr-ı Sultanî olan tarafında, köprü başlangıcından hamama kadar uzandı. 1030/1620'den sonra Sarraçlar, Elhâc Alemüddin Câmii, yakınına nakl olunmuştur. Eski çarşı harâb ve boştur.

Sarây-ı Cedîd : Hekim Beşir Çelebi'nin havâsını medh ettiği yerde Fâtih tarafından, 856/1452'de yaptırılmıştır. Keyfiyet Edirne şâirlerinden Kesbî Efendi tarafından nazmen anlatılmış; Fâtih'le Karamanlı Hekim arasında mezkûr musâhebeye âid manzûme Hibrî tarafından iktibâs olunmuştur¹⁰.

Mamak Sarayı : Yeni Saray'a yakın olan Mamak Sarayı II. Selim tarafından inşâ ettirilmiştir. Bu iki saray arasındaki duvar ile, Srây-ı Cedîd'in taş mescidi, zikredilen duvar üzerinde Sarayovası'na nâzır bir kasrı 1021/1612'de Sultan I. Ahmed yaptırmış aynı yıl Kurban Bayramını da Edirne'de geçirmiştir. Yine I. Ahmed'in, 1014/1605'de Saray içinde olan köşkün arkasından attığı gürz kasrın üzerini aşır Sarayovası'nın vasatına düşmesi sebebiyle oraya bir sütün dikilmiştir. Sütün halâ mevcûttur. Mevcût sütün için Hafız Ahmed Paşa'nın bir kasidediği, Enîsü'l-müsâmirîn'e derc olunmuştur¹¹.

Şehir civârında Çölmek Köyü¹², Bosna Köyü ve İsmailce köylerinde de mirî bahçeler mevcûttur. Saraydan çıkma Hoşelhan isimli bir Hatun, Sultân Bâyezîd Câmii yanında Tunca nehri kenarında bir bahçe yaptırmıştır. Ve Sarayovası'na yakın bir tepe üzerindeki kasrı da IV. Murad 1043/1633'de yaptırmıştır.

Hibrî Efendi, II. Fasılda câmiler, saraylar, medreseler, köprüler için vakfiyelerden ve tapu defterlerinden de istifâde etmiş olmalıdır.

10 *Enîsü'l-müsâmirîn*, 6b-7a; musâhebe için bk. *Tarih-i Edirne- Hüccâyet-i Beşir Çelebi*, İ. Hakkı Ertaylan neşri, İst. 1960, s. 5 ve Üniversite Ktb. T.Y. 4098, 211a, *Kesbî Divanı'nın* Üniversite Ktb. T.Y. 838 (istinsah tarihi 1254)'deki nüshasında musâhebe bulunamadı.

11 *Enîsü'l-müsâmirîn*, *Hafız Ahmed Paşa Divanı*, Fatih Millet Ktb. Ali Emiri Manzum, Ktb.nr. 799, 38b-39a'da bulunan keside ve tarih beyti Hibrî'nin tesbit ettiği metinle bâzı farklar göstermektedir.

12 Çölmek Köyü *Enîsü'l-müsâmirîn*'de «Çömlük» (كچ) şeklinde geçer.

III. F a s ı l

Hibrî, eserini kaleme aldığı sırada, Edirne'de mevcûd câmi adedinin -10'u selâtin câmi'i olmak üzere- 40 olduğunu zikr ve bunlardan inşâ tarihleri, vasıfları ve inşâ stilleri hakkında etraflıca izahlarda bulunur. Bu câmiler şunlardır : Selimiye Câmii (II. Selim)¹³, Sultân II. Bâyezâd'ın Tunca nehri kenarındaki câmii, II. Murad tarafından yaptırılmış olan üç şerefeli, Muradiye Câmii, Dârü'l-Hadîs Câmii, Câmii-i Atîk, Yıldırım Bâyezîd Câmii, Kilise Câmii, Halebî Câmii ve II. Murad tarafından yaptırılmış olan Şeyh Şücâ Zâviyesi.

Diğer câmilerden hangisinin evvelce zâviye olduğunu, kimin tarafından hangi şeyh için yaptırıldığını ve hâli hazırda şeyhlerinin kimler olduğu anlatılmıştır. Bu câmiler de sıra ile şunlardır : Mihaî Bey Gâzi, Yelli Burgos, Hoca İlyas, Şeyh Sâdık Dede Zâviyesi, Süleyman Paşa Câmii, Kasım Paşa Câmii, Gülşenîler Zâviyesi, Sule Çelebî Câmii, Ayşe Hatûn Câmii, Şeyh Çelebî Câmii, İbrahim Paşa Câmii, Çokalca Câmii, Taşlık Câmii, Sittî Sultan Câmii, Defterdar Câmii, Hekim Lâri Câmii, Alemüddin Mescidi, Selçuk Hatûn Mescidi, Dizdar-zâde Ahmed Efendi Zâviyesi, Şeyh İbrahim Zâviyesi, Şeyh Fazlullah Efendi Zâviyesi (hanımı sonradan câmiye çevirmiş), Mezid Bey Mescidi (sonradan câmi olmuş), Muradiye Küçük Pazarı'ndaki mescid (sonra câmi oldu), Ali Paşa Zâviyesi, Daye Hatûn Câmii, Firuz Paşa Mescidi, Şeyh Mesud Efendi Zâviyesi, Beylerbeyi Câmii, Noktaçı Câmii, Koğacılar Câmii, Tahtelkale Câmii (önce mescid idi), Ferruh Ağa Mahallesi mescidi, Timurtaş Câmii.

Hibrî, bu bahiste kitabî kaynaklardan ziyâde bizzat, müşâhede ve tahkik ettiği malûmatı vermiştir.

13 Tığî Bey'in câmi ve Saf'nin Mimar Sinan hakkında şîirleri de *Enîsü'l-müsâmirin*'de yer alır. Selimiye câmii için Hibrî'nin tanzim ettiği iki beyit aşağıdadır :

Bir görececek câmii-i şâhânedir

Şehr-i sadeî ol dürr-i yekdânedir (Enîs, 8a)

Revâni şâd eder şâdirvânı

Gören kevser sanur cennetde anı (Enîs, 8b)

IV. F a s ı l

Hibrî, Edirne'de devrinde mevcûd 24 medreseden üçünü (II. Sultan Selim¹⁴, II. Murad binâsı Dârü'l-Hadîs¹⁵ ve II. Bâyezîd¹⁶ medreseleri) derece itibariyle «altmışlı»; altısının (Üçşerefeli medreselerinden II. Murad tarafından yaptırılan «Atîk» Medrese¹⁷ yine aynı manzûmeden Fâtih tarafından inşâ ettirilen «Cedîd» Medrese¹⁸, Halebîye Medresesi¹⁹, Ali Bey veya Taşlık Medresesi²⁰, Emینیye Medresesi²¹, Câmî-i Atîk Medresesi²² «dâhil» pâyesinde; diğer altısının İsmail Ağa veya Sarâciye Medresesi²³, İbrahim Paşa Medresesi²⁴, Çukacı Hacı Medresesi²⁵, Beylerbeyi Medresesi²⁶, Yakut Paşa Medresesi²⁷, Şeyhî Çelebî Medresesi²⁸ ise «hâric» pâyesinde olduğunu; diğer dokuz medresenin (Elhâc Alemüddin²⁹, Mütereddidîn Medresesi³⁰, Şah Melek Medresesi³¹, Emir Kadı Medresesi³², Kadı Fahrüddin, Tütünsüz Ahmed Bey, Anbar Kadı, Hüsâmiye, Ali Kuşî Medreseleri) de «aşağı» pâyede bulunduğunu kayd ve eserinin te'lîf tarihinde mezkûr medreselerin -sayfa altı notlarıyla verdiğimiz- müderrislerini tesbit eder.

14 «Sene-i tahrîrde müderrisi Rahmetullah Efendi» (Enis, 15 a).

15 «Haletü'l-tahrîde müderrisi Migalgaravî Mustafa Efendi. 1049'da Mustafa Efendi Manisa fetvâsına nakl olunup yerine Üç Şerefeli'den Müderris-zâde, yerine Emîniyye'den Rodosî-zâde, yerine Oruç Paşa'dan Hibrî müderris olmuştur» (Enis, 15 a).

16 «Hâlâ müderrisi Şemsi Efendi» (Enis, 15 a).

17 «Hâlâ müderrisi Yahya Efendi» (Enis, 15 a).

18 «Haletü't-tahrîrde müderrisi Müderris-zâde Mehmed Efendi» (Enis, 15 b).

19 «Haletü't-tahrîrde müderrisi Ramazan Efendi» (Enis, 15 b).

20 «Hâlâ müderrisi Abdurrahman Efendi» (Enis, 15 b).

21 «Haletü't-tahrîrde müderrisi Rodosî-zâde İbrahim Efendi» (Enis, 16 a).

22 «Hâlâ müderrisi Şeyh-zâde Mustafa Efendi» (Enis, 15 b).

23 «Sene-i tahrîrde müderrisi Debbağ-zâde Hüseyin Efendi» (Enis, 16 a).

24 «Hâlâ müderrisi Halîl Efendi-zâde Mehmed Efendi» (Enis, 16 a).

25 «Hâlâ müderrisi Gülşeni Hasan Efendi» (Enis, 16 a).

26 Hâlâ müderrisi Yusuf Han-zâde, 1050'de onun Sofya Fetvâsına gitmesi üze Muhâsib Mehmed Efendi olmuştur» (Enis, 16 a).

27 «Hâlâ müderrisi Baba Hüseyin Efendi» (Enis, 16 a).

28 «Haletü't-tahrîrde müderrisi Müverrih Mehmed Efendi» (Enis, 16 b).

29 «Hâlâ müderrisi Gülşeni Hasan Efendi» (Enis, 16 b).

30 «Hâlâ müderrisi Saatçı Mehmed Çelebi» (Enis, 16 b).

31 «Hâlâ müderrisi Kasım-zâde Ahmed Efendi» (Enis, 16 b).

32 «Hâlâ müderrisi Hibrî kırk pâyesinde bu medrese de müderrislik yapmıştır» (Enis, 16 b).

Müverrih, yine devrinde Edirne'de üç Dârü'l-kurrâ (Selimiye Dârü'l-kurrâsı³³, Küçük Dârü'l-kurrâ³⁴, Husrev Ağa Dârü'l-kurrâsı) bulunduğunu kaydediyor.

Yirmi otuz yerde mevcûd zâviyelerden sekizinde cuma namazı kılındığına câmiler faslında işâret eden Hibrî, diğerlerinin bânilerini ve şeyhlerini tesbit eder: İplikçi Elhâc Ahmed isminde birinin vâiz Mahmud Efendi için yaptırdığı zâviye, Elhâc Ömer'in 1020'de Şeyh Rıdvan Efendi için yaptırdığı zâviye³⁵. Lâri Câmii yakınında zâviye³⁶, Çukur Tekke Zâviyesi³⁷, Şeyh Muslihüddin Efendi Zâviyesi³⁸, Şeyh Bâyezîd Zâviyesi³⁹, Zindanî Mehmed Efendi Zâviyesi⁴⁰, Şeyh Sinan Zâviyesi⁴¹, Halebî Şeyh Zâviyesi⁴², Şarabdar Zâviyesi⁴³, Hacı Memi Zâviyesi⁴⁴, Kaniye fâtihî İbrahim Paşa'nın evlâd-ı Arabdan Şeyh Ali için yaptırdığı zâviye⁴⁵, İbrahim Paşa Zâviyesi⁴⁶, Halebî Elhâc Mehmed'in Kadîrîlerden Osman Dede için binâ ettiği zâviye⁴⁷, Elhâc Alemüddin Zâviyesi⁴⁸, Sivasî Efendi Zâviyesi⁴⁹, Arpa Kârbân-sarayı isimli

33 «1018'de Hibrî'nin babası buraya şeyhü'l-kurrâ olmuştur. Hâlâ şeyhi Bosnavî Mustafa Halîfe'dir» (Enis, 17 a).

34 «Hâlâ şeyhi evlâd-ı Arabdan Mısri Şeyh Ömer'dir» (Enis, 17 a).

35 «Hâlâ şeyhi Mahmud Efendi» (Enis, 17 a).

36 «Hâlâ şeyhi Veli Dede-zâde Mehmed Efendi» (Enis, 17 b).

37 «Hâlâ şeyhi Hatib Mahmud Efendi» (Enis, 17 b).

38 Zâviye, Tîgî Bey'in (ö. 1027/1618) evi idi.

39 «Hâlâ şeyhi Emrullah Dede» (Enis, 17 b).

40 Hâlâ şeyhi Ahmed Dede» (Enis, 17 b).

41 «Hâlâ şeyhi Ahmed Dede» (Enis, 18 a).

42 Hâlâ şeyhi âbi-zâde Mehmed Efendi yerine oğlu Mehmed Çelebi» (Enis, 18 a).

43 «Hâlâ şeyhi yoktur» (Enis, 18 a).

44 «Dimetokalı-zâde'nin oğlu tasarrufunda» (Enis, 18 a).

45 «Hâlâ şeyhi Veli Dede'dir 1056'da Abdüsselâm Efendi'nin oğlu şeyh oldu» (Enis, 16 a).

46 «Hâlâ şeyhi Arnavud Yusuf Dede» (Enis, 18 a).

47 «Hâlâ şeyhi Elhâc Mehmed'in kardeşi» (Enis, 18 b).

48 «Hâlâ şeyhi Dârü'l-Hadîs vaizi Mehmed Efendi. Fakat, 1046 Ramazanında Mekke'de vefât edince yerine Musa Çelebi geçmiştir» (Enis, 18 b).

49 «Hâlâ şeyhi Sivasî Efendi'nin küçük oğludur. Sivasî Efendi, bu zâviyedeki bir türbede medfûndur» (Enis, 18 b).

harâbe hanın yakınındaki zâviye⁵⁰, câmiler bahsinde geçen Mevlevîhâne⁵¹, Küştî-gîrân Zâviyesi, Hıdırlık Zâviyesi⁵².

Hibrî, bu arada türbeleri olanlara intikal ederek bunların hâl tercümeleri yazılmamış olduğu için kimler olduklarını bilmediğini kayıtlı sadece isimlerini vermektedir. Koyun Baba ve Çirkince Dede'nin devrine erişenlerden naklen melâmiyye ve meczûbîn tâifesinden olduğunu ifâde eder. Daha sonra Edirne dışındaki ziyâretgâhlardan Ece Sultan, Yüklüce Sultan, Hacı Baba, Muhyiddin Baba, Ana Bacı'nın ahvâllerinin malûm olmadığını belirtir.

Hasköy kasabası yakınındaki Osman Baba⁵³ Zâviyesi ve civarındaki ılıcalar⁵⁴, Ali Baba Zâviyesi⁵⁵, Havâss-ı Mahmud Paşa kasabası yakınındaki Kanber Baba isimli azizin zâviyesi⁵⁶ anlatılır. Fere ılıcası ve bu ılıca yakınındaki Nefes Baba Zâviyesi⁵⁷, Aydos, Baraki⁵⁸ ılıcaları, müteâkıben de Sazlı Dere'de Işıklar Zâviyesi⁵⁹, Türbeovası isimli yerde bir türbe-i atfika⁶⁰, Fikele köyü yanında Koruiçmesi Ayazması, Sarıyer Ayazmasını zikreder.

Hibrî, zamânındaki Edirne medreselerine müderrislerin tayin tarihleri hakkında verdiği bilgi ve bizzat gidip gördüğü zâviyeleri tasvîr etmesi, bu faslın orijinal yönüdür.

50 «*Hâlâ şeyhi Ali Dede'nin oğlu İbrahim Dede*» (Enfs, 18 b).

51 «*Hâlâ şeyhi Tokadî Ahmed Efendi. Fakat fevt olunca 1081 Cumade'l-âhiresinde ölünce yerine Naşatî Edirnevî mesnevîhân olmuştur*» (Enfs, 18 b. Son cümle, eserin te'lifini müteâkıb başka biri tarafından ilâve edilmiş olmalıdır).

53 Hakkında kitaplarda malûmat bulamayan Hibrî, ağız rivâyetlerine göre, Osman Baba'nın, Fâtih devri âlimi Akşemseddin'in müritlerinden olduğunu söyler (Enfs, 19 b).

54 1020'de ılıca üzerine sakf yapılmıştır (Enfs, 19 a).

55 Abdalların sülehâsından bir kimse olarak vasıflandırır. Kendi hayatta iken bir zâviye yapar. 1020'de ölünce Küçük Ahmed Paşa üzerine küçük bir kubbe yaptırmıştır. Edirne'li şâir Valihî Efendi ziyâretinde hakkında bir terci-i bend tanzim etmiştir (Enfs, 19 b).

56 «*Bu aziz de tevârihde mastûr değildir*» (Enfs, 20 a).

57 Hibrî, 1037/1628'de ziyâretine gitmiş ve şu beyti demmiştir :

Bugün İsâ-sıfat eyler niçe dil-i mürdesin îhyâ

Mücerrad bir sâfâ himmet ederse ger Nefes Baba (Enfs, 20 b).

58 1028/1618'de Hibrî bu ılıcaya gelmiştir (Enfs, 20 b).

59 Hacı Bektaş-ı Velî evlâdından Murtezâ Çelebi, zâviyeyi yaptırmıştır (Enfs, 20b-21a).

60 Deli Kasım Ağa, 1040/1630'da türbeyi yeniden yaptırmış; 1046'da da Sazlı Dere nehrine bir köprü inşâ ettirmiştir (Enfs, 21 a).

V. F a s ı l

Edirne han ve ribatlarına tahsis ettiği bu bölümde Hibri, 18 han ismi sayar : Rüstem Paşa Hanı, Mustafa Paşa Hanı, Meyve Kapanı, Kurşunlu Han, Halil Hanı, Çöplüce Hanı, Koyun Musa Hanı⁶¹, Elhâc Alemüddin Hanı, Mezi'd Bey Hanı, Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı iki han, Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın Yediyol Ağzı mevkiindeki hani, Lâri Câmii yakınındaki Kürkçüler Hanı, Postalcılar Çarşısındaki Kürkçüler Hanı, Katır Hanı, Bitpazarındaki İki-kapılı Han, Esir Hanı, Kapan-ı Atık. Bunlara ilâyeten yedi sekiz yerde bulunduğu işaret ettiği ribatlardan en mühimlerinin, Ayşe Hâtûn isimli mahalde, İstanbul Yolu üzerinde Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın binâ edip Sultan I. Ahmed'e hibe ettiği, kurşunlu, iki yerde şadırvanı ve tâbhânesi olan Çifte han ile Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın kethüdâsı Kızılbaş Hasan Ağa'nın Zindan yakınında, 1020/1611'de inşa ettirdiği han olduğunu ifade eder. Ayrıca, Mîrî ahırlardan, şehir ortasında Filhâne, Mehmed Ağa Mahallesiinde Katır Hanı, Sarây-ı Sultanî karşısında Alaca Ahır, Şadırvan Ahır ve müteâkiben şehrin hâricinde Ada nâmiyle meşhûr olan sultan çayırındaki at, deve, katır ve kısıraklara âit ahırları da zikreder.

Bu fasılda verilen bilgiler de, Hibri'nin yine kendi araştırma ve müşâhedelerine dayanmaktadır.

VI. F a s ı l

Edirne hamamlarına ayrılan bu bölümde Hibri, mamûr (22 adet), harâb ve virân (11 adet) olanları ta'dad edip haklarında bilgi verir. Müellifimiz devrinde, mamûr ve faal olan hamamlar : Ahî Çelebî Hamamı, Üç Şerefeli yakınında Sokullu Mehmed Paşa binâsı Çifte Hamam, Sultan Selim Hân Hamamı, Alaca Hamamı, Çukur Hamam⁶², Çukacılar Hamamı⁶³, Mihâl Bey Hamamı (çifte hamamdır), Yıldırım Bâyezîd Hân Câmii yakınındaki küçük hamam, Kasım Paşa Hamamı (evvelce çifte imiş), Mustafa Hamamı, Fâtih devri vüzerâsından İbrahim Paşa'nın zevcesinin binâ ettiği ha-

61 Hibri, Koyun Musa hakkında, «*galiba Yıldırım Bâyezîd Han ahîdinden gelen ümerâdandır*» demektedir. (Enis, 21 b).

62 Bizanslılardan kalan yegâne hamam olduğuna işaret eder (Enis, 23 a).

63 «*Hâlâ İsa Halife nâm bir imamın mülküdür*» (Enis, 23 a).

mam, Tahtelkale Hamamı, Abdullah Hamamı, Kadıasker Hamamı⁶⁴, Me-
zid Bey Hamamı, Hızır Ağa Hamamı⁶⁵, Ağa Hamamı, Yeniçeri Hamamı,
Muradiye Küçük-pazarındaki diğer yeniçeri hamamı, Beylerbeyi Hamamı⁶⁶,
II. Bâyezîd Hamamı, II. Murad vezirlerinden İshak Paşa'nın kendi sarayı
yakınında binâ ettiği hamam.

Harâb ve boş olanlar : Fâtih'in veziriâzamı Mahmud Paşa'nın Debbağ-
lar semtinde 865/1460'da yaptırdığı çifte hamam⁶⁷, Raķan Hamamı⁶⁸, Sa-
raçhâne Hamamı⁶⁹.

Virân olan hamamlar : Büyük Hamam, Delikli Kaya Hamamı, Kilimli
Hamam, Alaca Hamam, Dere Hamamı, Sarıca Paş Hamamı, Ağaç Pazarı
çeşmesi yakınındaki bir hamam⁷⁰, Taşlık Hamamı.

VII. F a s ı l

Bu fasılda Edirne'nin nehirleri (Meriç, Tunca, Arda) hakkında malû-
mat verilmiş, müteâkıben de bu nehirler civarında 450 aded bahçenin bu-
lunduğu⁷¹; bahçeler kendi husûsî dolapları vasıtasıyla nehirlerden istifâde
ettiği, kış aylarında nehirlerin taşmasıyla bahçelerin zarar gördüğü, hattâ,
Âlî'den naklen⁷² Sultan II. Selim zamanında böyle bir taşmadan 400'ü mü-
tecâviz evin harâb olduğu kaydedilmiştir⁷³.

64 «*Hangi kadıaskerin olduğu ma'lûm değildir*» (Enis, 23 a).

65 «*Hızır Ağa mahallesinde olduğu için bu ismi almıştır*» (Enis, 23 a).

66 Hibri, Yusuf Paşa isminde birisinin bu hamamı yaptırdığını bir mîr-
mirân vakfiyesinde görmüştür.

67 «*Merhûm vâlid, bu hamamda 60 dellâk işlerdi deyu hikâye ederlerdi*»
dediği hamamın harâb kalmasına müte'essifen Hibri, aşağıdaki beyti söylemiş;

Bir ehl-i hayra olmadı manzâr-ı iltifat

Kaldı harâbe hâtur-ı erbâb-ı dül gibi (Enis, 24 a).

ise de, hamam 1078 başlarında tâmir olunmuştur (aynı yer, sonraki ilâveler-
den).

68 «*Hâlâ bîlkülliyye münhedim olup eser-i binâ kalmamıştır*» (Enis, 24 a).

69 «*Sultan I. Ahmed Hân, Edirne'ye geldikde işler idi. Hâlâ o zamandan-
beri boştur*» (Enis, 24 a).

70 «*Hâlâ bîlkülliyye harâb olup ekserinde binâ eseri kalmamıştır*» (Enis,
24 a).

71 Hibri Efendi, bu bahçelerin Kethüdây-ı Bağbaniyân defterinde kayıtlı
olduğunu söyler (Enis, 25 a).

72 *Krş.Künhü'l-ahbâr*, Hâlet Ef. Ktb., no. 598, 247 a.

73 Hibri'nin zamanında da, 1033/1623'de nehirler taşmış, etrâf sular al-
tında kalarak sayısız ev harâb olmuştur. (Enis, 25 b).

Yine bu fasılda Hibri, nehirler üzerine binâ edilmiş beş taş köprü sayar : Saraçhâne Köprüsü, Sultan II. Bâyezîd Câmii yakınında yine bu hükümdar tarafından inşâ ettirilen 6 kemerli köprü, 8 kemerli Yıldırım Bâyezîd Köprüsü⁷⁴, bu köprüye bitişik Sefer Şah Türbesi yanında 1010/1601'de binâ olunan 2 kemer, II. Selim tarafından yaptırılan bir kemer Yalnızgöz Köprüsü, 16 kemer Mihâl Köprüsü⁷⁵, Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın taştan binâ ettirdiği 8 kemer Yeni Köprü⁷⁶.

Bunlardan başka Sarayıcı'nda binâ edilmiş bir köprü ile yine Sarayıcı'nda ahşâbdan binâ olunmuş köprülere işaret eder.

Şehrin suyunun bir menzil yerden Kanûnî tarafından yeraltı boruları ile getirtilip Kıyık semtinden Sarıca Paşa mahallesindeki bir kubbe (depo)'de toplandığı ve buradan şehre taksim edilerek câmiler, hanlar, hamamlardan başka 160 çeşme ile 17 sebilhâneye su verildiğine işaret eden Hibri, çeşmelerin isimlerini saymaz¹⁷.

VIII. F a s ı l

Sekizinci fasılda Edirne civarındaki kasabalar (Gümülcüne, Ferecik, İnoz (Enez), İpsala, Migalkara, Boşayır, Rodosçuk, Ereğli, İncik, Keşan, Hayrabolu, Çorlu, Evreşe, Burgos, Baba-yı Atık, Vize, Pınarhisar, Saray, Kırkkilise, Ahyolu Midye, Karadeniz Burgosu, Aydos, Karınâbâd, İslimiye, Yanbolu, Kızılağaç, Hâtûneli, Zağra-i Cedîd, Zağra-i Atık, Hirmanlı, Hasköy, Çırpan, Kızanlık v.s.) anlatılmıştır⁷⁸.

74 Köprünün Kanûnî tarafından 951/1544'de tâmirine, Sun'î-i Bursavî, «*Cisr-i virâni eyledi mâ'mûr*» tarihini söylemiştir (Enis, 26 a).

75 «1050/1640'da hâlâ vezir Mustafa Paşa [Kara, Kemankes], Yalnızgöz köprüsü ile tâmir ettirmiş. Kemerli tarih yeri binâ ettirilerek üzerine Seyhülislâm Yahya Efendî'nin tarihi yazılmıştır» (Enis, 26 b).

76 Bu köprünün yerinde evvelce bir ağaç köprü var imiş, Ekmekçi-zâde köprüyü taşla yeniden binâ ettirdiği için «Yeni Köprü» ismiyle meşhûr olmuş. Kesbî Efendî, «*Taşla yapıdı Yeni Köprüyü Ahmed Paşa*» tarihini düşürmüştür (Enis, 26 b).

77 Hibri bu vesile ile şu kit'ayı söyler :

Gezme sakın serseri her çeşmeyi

İrgüre gör kendüni ser çeşmeye

Vâsıl oldun ise eğer bu çeşmeye

Serseri gezme sakın her çeşmeye (Enis, 27 a).

78 Hibri, civarındaki kasabalarla Edirne şehrini bir hazîrenin ortasına benzetmektedir.

Hibrî, husûsiyle, Edirne'ye uzaklıkları birer menzillik mesâfede olan Dimetoka⁷⁹, Ergene⁸⁰, Hafsa, Hasköy, Cısr-i Mustafa Paşa, Çirmen kasabaları hakkında tafsilât vermiştir.

IX. F a s ı l

Bu fasıl, Edirne'de medfûn olan meşhûr ülemâ ve mutasavvıflara tahsis edilmiş olup, Şücâüddin Karamanî'den başlayarak⁸¹, Şeyh Muslihüddin⁸², Şeyh Mes'ud Efendi⁸³, Gül Baba nâmiyle meşhûr Şeyh Mehmed Efendi⁸⁴, Şeyh Ramazan Efendi⁸⁵, Cerrah-zâde Muslihüddin⁸⁶, Mevlânâ Velîyüddin⁸⁷, Mevlânâ Fahrüddin-i Acemî⁸⁸, Mîrim Efendi⁸⁹, Mevlânâ Abdül-

79. Hibrî, II. Murad'ın Dimetoka'da binâ ettirdiği sarayın, eserin telif tarihinde ma'mûr olduğunu tesbit eder. Müellifimiz, buradaki Oruç Paşa Medresesi'ne 1046/1636'da Sarâciye müderrisi Hüseyin Efendî yerine müderris olmuş 1049 Cumâdelülâsında (Eylül 1639) işe, İbrahim Paşa medresesine nakle edilmiştir.

80. II. Murad, Ergene'de câmi, imâret, hamam, cısr (köprü) binâ etmiş ve rivâyete göre bu imâretde bizzat kendi eliyle yemek vermiştir. II. Osman, Leh seferine giderken, harâb olan câmiin temelinden tevdidini emr etmiş; sakfı yine ahşâbdan yapılmıştır. Hibrî, hem II. Murad'ın inşâ; hem de II. Osman'ın tâmir tarihini, câmi kapısı üzerine konan tarih manzûmesi ile tesbit etmiştir (Enis, 28 b).

81. «*Merkad-i şerifleri hâlâ Debbâğlar semtinde Tunca kenarında ma'rûf ve meşhûr ziyâretgâhdir*» (krş. Taşköprü-zâde Hüsameddin Ahmed, *Şakayık-ı Nu'mâniye*, Mehmed Mecdi trc., İst. 1269, s. 94-95).

82. Muslihüddin Efendi «*Şakayık'da mastûrdur*» diye anlatılmıştır (krş. Şakayık, s. 129-130).

83. «*Tunca kenarında kendilerinin nâmiyle meşhûr zâviye yakınına gömüldü*» (krş. Şakayık, s. 284).

84. Hibrî, Gül Baba Zâviyesi'nde şeyh olmuş merhum Hayâlî-zâde'nin Defter-i Hakanî'den 1011/1602'de ihrâc ettirdiği bir defter sûretinden Gül Baba hakkında malûmat vermiştir. Bu zâtın Şakayık'da zikredilmediğini de işâret etmiştir (Enis, 29 b). Gül Baba hakkında bk. Orhan F. Köprülü, *Gül Baba*, maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, 832.

85. Enis, 30 b; krş. Şakayık, s. 371.

86. Enis, 30 b; krş. Şakayık, s. 375.

87. Metinde Cerrah-zâde'ye âit hikâyelere uzun yer veren Hibrî, bu zât için tanzim ettiği bir şi'ri derc eder (Enis, 31 b; krş. *Şakayık*, 340 v.d.).

88. Enis, 32 b; krş. Şakayık, s. 217.

89. Enis, 32 b; krş. Şakayık, s. 81.

vâsi Efendi⁹⁰ hakkında bilgi verilmekte, bundan sonra Edirne müderrislerinden ve kadılarından Edirne'de ölenlerin isimleri sıralanmaktadır⁹¹. Ulema ve meşâyih için müellifin istinâd ettiği eser, Şakâyık ve zeyli olup bunlardan kısaca istifâde etmiştir.

X. F a s ı l

Bu fasılda, Ertuğrul Gazi'den başlayarak, IV. Mehmed'e kadar Osmanlı hânedanı devrinde zabtedilen yerleri ve yaptırılan hayrâtı muhtasaran beyân eden müellif, IV. Murad ve Sultan İbrahim'in cülûsları ile IV. Mehmed'in doğuşu için tanzim ettiği tarihleri de derc eder⁹².

Hibrî, bu fasılda, başta *Tacü't-tevârih* olmak üzere, *Künhü'l-ahbâr*, *Şakâyık ve Şakâyık zeyli*, *Hikâyet-i Beşir Çelebi* gibi eserlerden istifâde etmiştir.

XI. F a s ı l

Edirne kadılarına tahsis edilen bu bölümde, 852/1448 tarihinde Molla Husrev'in kadılığından başlayarak 1085/1674 İlahî-zâde Mehmed Efendi'nin kadılığına kadar, Edirne kadıları, tayin tarihlerine göre, muhtasar

90 Enis, 32 b; krş. Şakâyık, s. 266.

91 Enis, 32 b v.d.

92 IV. Murad'ın cülûsu için dediği tarih :

*Müyesser eyledi bir şâh-ı 'âdil
Edüp lutf u 'inâyet halka Allah
Cihâna Hân Murad'ı etdi Sultân
O'dur çünkim sa'âdet burcuna mâh
O'dur şâyeste-i tâc u hilâfet
Ana lâyük cihânda devlet ü câh
Müşerref eyleyip ecdâdi tahtın
Cülûs etdi sa'âdetle çün ol şâh
İşidüp bende Hibri dedi târih
Murad'a erdi devlet Hamdülillâh (Enis, 44 a-b).*

Sultan İbrahim'in cülûslarına dediği tarih :

*Şehâ sâye-i devletin 'âleme 'ata eyledi çünkü Rabbü'l-felak
Sürür-i hezâr ile Hibri dedi cülûsuna târih, ey zill-ı Hakk (Enis,*

45 b).

IV. Mehmed'in doğuşuna dediği tarih :

*Geldi bu cihân bağma çün ol gül-i devlet
Hibri dedi târihin ey fahr-i selâtin (Enis, 45 b).*

bir şekilde sıralamış⁹³; bu konuyla alakalı bazı rivâyetler ve nakillerde bulunulmuş⁹⁴; bu arada müverrihin müşâhedâtına daaynan malûmat da verilmiştir.

Hibri, Edirne kazâsının İstanbul kadılığından sonra pâye itibariyle kadılıkların en şerefli ve büyüğü olduğuna, dört nahiyesi (Üsküdar, Manastır, Çöke, Ada) ve cem'an 220 aded köyü bulunduğuna işaret eder.

Edirne fethinden, Molla Husrev'in kadılığına kadar 90 senelik zaman hakkında malûmatı, kaynaklarda bulunmadığı için veremeyen müellif, ancak, ilk kadı, Molla Husrev ve eserleri hakkında tafsilât verir. Ve Molla Husrev'in kendi imzasını taşıyan vakfiyesine dayanarak, Taşköprülüyü tas-hihe çalışmış ve Molla Husrev'in 852/1448'de kadı olduğunu belirtmiştir⁹⁵.

İbrahim Paşa bin Halil Paşa'nın terceme-i hâlinde, İbrahim Paşa'nın babasının katli(857) üzerine Edirne kadılığından ma'zûl olup, maîşet der-diyle ulemânın dânişmendliğine tâlib olduğu hâlde, pâdişâhın korkusundan kimsenin bu isteği yerine getirmeğe cesâret edemediğini Taşköprü-zâde'den naklen kaydettikten sonra, mütercim Mecdî'nin kenar ilâvesinde, 855-971 arasında Edirne kadısı bulunduğuna dâir «beyne'n-nâs temessükünü» gö-renlerden naklen tashîhini Hibri, tahkik imkânı bulmuş ve 867 tarihli bir vakfiyede tasdikini gördüğünü kaydetmiştir⁹⁶.

Mevlânâ Mahmud bin İbrahim hakkında malûmât verirken sadece câ-mi ve medrese sâhibi meşhûr Çandarlı-zâde İbrahim Paşa vakfiyelerinden birinde Mahmud Efendi'nin Edirne kadısı olarak 959/1552 tarihli imza-sını görmüştür.

Öyle anlaşılmaktadır ki Şakayık ve Zeyli bu fasılda da Hibri'nin baş-lıca kaynaklarındandır. Ez-cümle Mevlânâ Mustafa bin Yusuf'un biyogra-fisini, «Şakāyık'da mastûrdur» diyerek nakletmiş⁹⁷; Ahmed Paşa ibn Veli-yüddin⁹⁸, Hamidüddin bin Efdalüddin el-Hüseyni⁹⁹, Mustafa bin Meh-

93 Üniversite nüshasında kadılar 1065/1654-55 Abdülfettah Efendi'nin ka-dılığına kadar gelir. Son kısım eksiktir.

94 Râî Hasan Efendi'yi anlatırken «*mervîdir ki*» (Enis, 55 b), Çeşmi Meh-med Efendi bendinde de «*istimâ' olunduğu üzere*» (Enis, 59 b), Ahmed bin Mehmed bin Hasan es-Samsunî'de «*sözüne güvenilir kimselerden*» (Enis, 52 a). demıştır.

95 Enis, 47 a; krş. Şakayık, s. 220.

96 Enis, 47 a; krş. Şakayık, s. 220.

97 Enis, 47 b; krş. Şakayık, s. 145.

98 Enis, 47 b; krş. Şakayık, s. 217; *Tacü't-tevârih*, II, s. 511.

99 Enis, 47 b; 48 a, bu zâtın biyografisi «Şakayık zeylinde mastûrdur» denilmişe de Şakayık, s. 191'de mevcuttur.

med¹⁰⁰, Mehmed bin Bâyezîd¹⁰¹, Muslihüddin Kastalanî¹⁰² ve Yaralı Muh-yüddin'in¹⁰³ biyografileri de kezâ Şakayık tercümesinden naklen verilmiştir.

İsa Fakih ile Kara Çelebî Hüsâmüddin'in birer vakfiyede imzalarını gördüğünü söyleyen Hibri Efendi¹⁰⁴, Sünbülî Ali Efendi, Yahya Efendi, Zekeriyâ-zâde ile Müftî-zâde Mehmed Efendi'nin hâl tercümelerinde, bun-lar için tarih beyti ve şiir de yazmıştır¹⁰⁵.

100 *Enis*, 48 a; krş. *Şakayık*, s. 349.

101 *Enis*, 48 a; krş. *Şakayık*, s. 349.

102 *Enis*, 48 a; krş. *Şakayık*, s. 161-166.

103 *Enis*, 48 a, b; krş. *Şakayık*, s. 213.

104 *Enis*, 52 a, 53 b.

105 Habeş asıllı Sünbülî Ali Efendi için Hibri'nin dediği beyt :

Râm olup ana devr-i çarh-ı kühen
Devlete erdi 'abd-i esved iken (Enis, 60 a).

Yahya Efendi'nin ölümü için :

Bir seher gördüm etmiş istilâ
Gamla gussa hâssile 'amma
Dedim âh u eninin kimedir
Kimin için düşüp siz âlâma
Dediler cümlesi edüp tarih
Hibriyâ âh şeyhülislâma
ve-lehu

Yahya Efendi hazret-i ol pîr-i muhterem
Kim âsmâna ermişidi kadr ü rif'ati
Kâmil yirmi üç sene müftî-i 'asr olup
Bildirdi halka cümle umûr-ı şer'i'ati
Andan bulurdu mahlâsı her mübtelâ-yı gam
Bay u fakire açık idi bâb-ı devleti
Mollâ-yı 'asr müftî-i devr-i zamân iken
Hâke düşürdü çarh o sâhib-fazileti
Mülk-i cihândan ahır-ı kâr eyledi ferâğ
Semt-i bakaya eyledi ikbâl ü râğbeti
Sem-i şerifine erişüp emr-i irce'i
Geldi cânibe yine etdi 'azîmeti
Hâtiş du'a edüp dedi tarihini anın
Müftî-zâde Mehmed Efendi'nin ölümü için :

تمی باید اخر زمردن امان
عنی زادگان کدا زادگان

Ahmed bin Mehmed bin Hasan es-Samsunî¹⁰⁶, Kâmi Efendi¹⁰⁷, Kınalızâde Ali Efendi¹⁰⁸ ve Mustafa Efendi'leri¹⁰⁹ Atâî Zeylinden naklen anlatmıştır.

Müellifin, 1018/1609'da tanıdığı ilk Edirne kadısı Bostan-zâde Yahya Efendi'dir¹¹⁰. 1021/1612'de yapılan sünnet düğünü merâsiminde devrin kadısı Muslu Efendi, müderris erkânı ile hazır bulunmuştur¹¹¹. Mevlânâ Hasan Efendi, 1046 Zilkadesinde (Mart-Nisan 1637) vefât etmiştir¹¹².

1062 Ramazanında (Ağustos 1652) Mevlânâ Esîri Mehmed Efendi¹¹³, 1064/1653'de Arab-zâde Ebussuud¹¹⁴, 1065/1654 Mevlânâ Abdülfettah Efendi'nin¹¹⁵ Edirne kadısı tayin olunmaları Hibri tarafından uğurlu olması temennisi ile tebrik edilmiştir.

Edirne kaduları listesi eserin te'lifinden (1046/1636) ve Hibri'nin ölümünden (1087/1676) sonra da, herhâlde başka eller tarafından devam edilmiştir.

XII. F a s ı l

Bu fasılda, şuarâ tezkirelerinden (Şehî, Latîfi, Âşık Çelebî, Kınalızâde Hasan Çelebî v.s.) faydalanılarak¹¹⁶ Edirne'li şâirler alfabetik bir sıra ile incelenmiş ve şâirlerinden örnekler verilmiştir. Müellifimiz, şuarâ bölümünü

106 Enis, 52 a; krş. Nevi-zâde Atâî, *Haddâki'ül-haka'ik fi tekmileti's-Şakayik*, İst. 1268, s. 145.

107 Enis, 54 a; krş. Atâî, s. 257.

108 Enis, 54 b; krş. Atâî, s. 167.

109 Enis, 57 a; krş. Atâî, s. 511.

110 Enis, 59 a.

111 Enis, 59 b.

112 Kezâ, 61 b.

113 Kezâ, 66 b.

114 Kezâ, 67 a.

115 Kezâ, aynı yer.

116 Meselâ, Tütünsüz nâmı ile meşhûr Ahmed Bey'den bahsederken Şehî Bey Tezkiresini kaynak olarak göstermiştir (bk. *Tezkire-i Şehî*, İst. 1325, s. 36). Emri mahlâsını kullanan Emrullah Çelebi'nin ahvâlinin tezkirelerde beyân olduğunu (bk. *Tezkire-i Şehî*, s. 132; *Tezkire-i Latîfi*, Dersa'âdet 1314, s. 84-95; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, Üniversite Ktb., T. Y. 2406, 56 a v.d. ; Hasan Çelebi, *Tezkire*, Üniversite Ktb., T. Y. 59 a, b, 60 a, b, 61 a) kaydederse de tasrih etmez. Vardarlı Mehmed Hayâlî Bey için de kısa bilgi verdikten sonra,

hazırlarken, zamanına âit şâirler hakkında müşâhedelerini tesbît etmekte, bâzan onların vefâtına dâir söylediği tarih manzûmelerini derc etmektedir¹¹⁷.

Pervâne-zâde Hüseyin Çelebî biyografisinde, «*hâlâ bir püseri vardır*»¹¹⁸; şâir Hulûsî için de, «*bir meyvecinin oğludur ve hâlâ gilmân-ı hâne-i hassadır*» der¹¹⁹.

Müellifimizin, kıymetli yazmaları toplamaya merâkı, Hayâlî-zâde İbrahim Efendi'nin kendi hattıyla, Ayasofya binâsı ahvâline âit türkçe risâlesinin kendisinde bulunduğunu zikretmesinden¹²⁰ istidlâl edilebilir.

Kanûnî devri şâirlerinden olan Kerimî için de, «*fakir, Edirne hakkında Kerimî mahlâsında bir şehrengiz gördüm. Zâhir budur ki bunun ola*» demiştir.

Uzun yıllar Edirne mahkemesinde kâtiplik eden Yunus isimdeki Nuvisî'nin de, eserin te'lîfi tarihinde İstanbul'da bulunduğuna işâret eder¹²².

XIII. F a s ı l

Bu bölümde, Edirne'de zuhûr eden mühim vak'alar zikredilmiştir. 766/1364-65 tarihinde, Edirne'nin kuzeyinde bugün merkezi, Saraypınar köyü olan Sırpsındığı mevkiinde ordugâh kurmuş Leh, Sırp ve Macarlardan terekküb haçlı ordusunun bir gece baskını neticesinde kılıçtan geçirilmesi hikâyesi, *Tacü't-tevârih*'den naklen verilmektedir¹²³.

«tafsil-i ahvâli *Âşık Çelebî Tezkiresinde* (bk. *Tezkire*, 332 a v.d.) vardır» demekle iktifâ eder. Bâzan tezkireler arasındaki mutevâ farklarına dikkat ve tasrîh eder. Meselâ, *Hasan Çelebî Tezkiresinde* «Beyânî» mahlâsı ile mastûr şâirin, *Âşık Çelebî Tezkiresinde* «Peykî» olarak zikredildiğini bildirir (bk. *Hasan Çelebî*, 76 a; *Âşık Çelebî*, 73 a,b).

117 Meselâ, 1057 Şevvâli guresinde (31 Ekim 1647) Âzerî'nin vefâtı için tanzim ettiği tarih kit'ası :

Âzerî dide-i erbâb-ı hîner

Edicek ravza-i rıdvâna hıram

Nâmı «Rıdvân» ana târih oldu

Çün rızâ-i Hakk ide ana merâm. (Enis, 70 b).

118 Enis, 72 b.

119 Enis, 73 a.

120 Enis, 73 b, 74 a.

121 Kerimî'nin *Şehrengizinin* 951/1544 tarihli yazma bir nüshası, Üniversite Ktb., T. Y. 615, 91 b - 103 a'dadır.

122 Enis, 82 a.

123 Enis, 83 b - 84 a; krs. *Tacü't-tevârih*, I, 77 - 80.

Yıldırım Bâyezîd'in Timurleng'le olan savaşından sonra şehzâdeleri Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed Çelebiler arasındaki muharebelerin anlatılması mühim vak'aların ikincisini teşkil eder. Bu kısım¹²⁴ ile üçüncü vak'ayı teşkil eden Çelebî Sultan Mehmed'in Edirne'de ölümü hikâyesi¹²⁵ kezâ, *Tâcü't-tevârih*'den kısaltılarak alınmıştır.

Yıldırım Beyâzîd'in oğullarından Mustafa Çelebî (Düzme Mustafa), babası ile Timur'a esir olmuş ve onun tarafından Semerkand'a götürülmüş; Çelebî Sultan Mehmed zamanında memlekete dönerek saltanat iddiasında bulunmuş ise de, takip edilerek Rumlara sığınmıştı. II. Murad'ın tahta çıkışını vesile ederek Rumların da yardımı ile başkaldırmış ve II. Murad ile Bursa civarında Ulubat suyu kenarında savaşmış yenilerek Edirne'ye gelmiş, burada da tutunamayarak Kızılağaç Yenicesine kaçmış, sonra da yakalanarak öldürülmüştür. Bu hadise dördüncü vak'anın konusunu teşkil etmiş ve kezâ *Tâcü't-tevârih*'den kısaltılarak alınmıştır¹²⁶.

V. vak'a, II. Murad'ın tahttan feragâtı ve Edirne'de hâdis olan yangını¹²⁷; VI. Vak'a, Fahrüddin-i Acemî'nin Hurûfiye tarikatı mensuplarına karşı giriştikleri harekât¹²⁸; VII. Vak'a, Şehzâde Mustafa ve Bâyezîd'in 861/1456'da Edirne'deki sünnet düğünlerini¹²⁹ hikâye eder.

917/1511 tarihinde Sultan II. Bâyezîd'in büyük oğlu Ahmed'i veliaht tayin etmesi ile bunu duyup arası açılan Trabzon'daki diğer oğlu Selim(I) ile mücadelesi VIII. vak'anın konusudur¹³⁰.

Hibrî'nin IX. Vak'a olarak ele aldığı 1034/1624 tarihindeki Tatar Hanı Mehmed Giray'ın kardeşi Şahin Giray ile savaşı hikâyesi, müellifin idrâk ettiği devre âid olup, verdiği malûmât müşâhedesine dayanmaktadır¹³¹.

XIV. F a s ı l

Bu fasıl, şâirlerin Edirne için söyledikleri şiirleri ihtivâ eder. Hoca Sâ-

124 Enfs, 85 a - 86 b; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 251, 254, 271.

125 Enfs, 87 a; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 300 - 304.

126 Enfs, 87 b; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 306 - 314.

127 Enfs, 87 b; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 306 - 314.

128 Enfs, 88 b - 89 a; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 430 - 431.

129 Enfs, 89 a, b; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 460 - 463.

130 Enfs, 90 a; krş. *Tâcü't-tevârih*, I, 168 - 172.

131 Enfs, 90 b.

deddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'inde Edirne fethi için söylenen şiir¹³², Hib-rî tarafından iktibas olunmuş ve bu bölümün ilk Fârsça şiirini teşkil etmiştir. Ahdî-i Bağdadî'nin bir fârsça gazeli¹³³ ise bunu tâkib eder. Sonra da Mesihî'nin¹³⁴ ve Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin Edirne için dedikleri mesnevîler gelir¹³⁵.

Ali Efendi'nin, Edirne'de Uç Şerefeli Medresesi müderrisi iken, *Humâyûn-nâme* adıyla tercüme ettiği *Kelile ve Dimne*'nin dibâçesine dercettiği Edirne için yazdığı şiir de iktibas edilmiştir¹³⁶.

Hatemî Bey¹³⁷, Hisarî mahlâslı Hüseyin Çelebi, Tigî Bey, Nev'i-zâde Atâî¹³⁸, Nefî¹³⁹, Şeyhülislâm Yahya¹⁴⁰, Seyfî mahlâslı ile şöhret yapmış olan Kırım Hanı Toktamış(1608) ve İnâyet Giray(1635-1637)'ların kardeşi, «Nüreddin» Hüsam Giray, İlmî Efendi¹⁴¹, Nazmî¹⁴², Nüvidî, Mirza¹⁴³ isimli şâirlerin şiirlerinin de derc olunduğu bu fasıl, Hibri'nin Edirne için kaleme aldığı şiirle son bulmaktadır.

Yukarıda geniş şekilde hülâsasını verdiğimiz «Enîsü'l-müsâmîrîn» Abdurrahman Hibri Efendi'nin başlı başına Edirne'yi konu alan eseridir. Edir-

132 *Tâcü't-tevârih*, I, 73.

133 Ahdî, *Gülşen-i şu'arâ*, Üniversite Ktb. T. Y. 2604, 27 b.

134 *Şehrengiz-i Edirne, Mesihî Divanı*, Süleymaniye, Lala İsmail Efendi ksm. na. 483, 17 a.

135 Celâl-zâde Mustafa, *Tabakatü'l-memâlik*, Topkapı Sarayı ktb., Emanet Hazine 1427, Bağdad 298, 299; Üniversite Ktb. T. Y. 5997 numaralardaki yazma nüshalara bakıldı. Şiir bulunamadı.

136 Enis, 91 b; krş. Ali Vâsi, *Humâyûn-nâme*, Revan Köşkü-Ktb. nu. 843, 6 a. (Ali Vâsi yahut Ali Çelebi adı ile tanınan Ali bin Sâlih'in Sultan I. Süleyman'a ithaf ettiği *Humâyûn-nâme* için bk. İslâm Ansiklopedisi, VI, 555).

137 Âşık ve Hasan Çelebi'de biyografisine âid malûmâtla şiirlerinden bir iki örnek verdikleri Hatemî'nin mürettep bir divanı olduğu O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*. İst. 1940, s. 5'de ileri sürülmüş ise de, ne divanı ne de Hibri'nin intihâb ettiği şiiri bulunamadı.

138 Enis, 92 a; krş. Nev'i-zâde Atâî, *Divan*, Üniversite Ktb. T. 319, 70 b.

139 Enis, 92 b; krş. *Divan-ı Nefî*, Gazaliyât kısmı, Bulak 1252, 33.

140 Enis, 92 b - 93 a; krş. *Divan-ı Yahya*, İst. 1334, 247.

141 *İlmî Divanı*, Hâlet Efendi Ktb. nu. 166'daki nüshada Hibri'nin iktibas ettiği şiir yoktur.

142 *Nazmî Divanı*, Üniversite Ktb. T. Y. 1636; Revan Köşkü Ktb. nu. 769 nüshalarına iktibas olunan şiir bulunamadı.

143 Nüvidî ve Mirza, bu iki şâir hakkında hiç malûmat bulunamadı.

ne, bilhassa Türkler tarafından fethedilmesiyle hem bir başkent olarak, hem de başkent olmanın sağladığı imkânlarla İstanbul'un fethine kadar Osmanlı imparatorluğu'nun en önemli şehirlerinden biri olarak kalmıştır. Kısa başkentlik devresi ve daha sonraki zamanlarda inşa edilen haşmetli âbideleriyle dikkati çekmiş ve ayrıca yetiştirdiği mümtaz şahsiyetlerle de Türk kültürüne en çok katkıda bulunan bir şehrimiz olmuştur. İşte, bu mühim şahsiyetlerden biri de Hibrî Efendi'dir. Hibrî Efendi, haklı olarak Edirne hakkında inceleme yapanlara birinci elden bir kaynak sunmakla şöhret bulmuş ve bu saha araştırmacılarının öncüsü olmuştur.